

УДК: 303.035.23; 303.214.3

Виноградов О.Г.

Національний Університет «Києво-Могилянська Академія», кандидат психологічних наук, доцент

ІНТРАІНДИВІДУАЛЬНА НАДІЙНІСТЬ-ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ОСОБИСТІСНИХ СИГНАТУР

В статті запропоновано метод оцінки надійності-еквівалентності особистісних сигнатур на рівні окремого індивіду. Сигнатури будувалися на основі даних конджойнт-аналізу сприйняття ситуацій скоєння зла. Виділено три кластери сигнатур, які відрізняються рівнем надійності і ступенем відповідності моделі даним

Ключові слова: інтраіндивідуальна варіативність, особистісні сигнатури, надійність-еквівалентність, конджойнт-аналіз,

В статье предложен метод оценки надежности-эквивалентности личностных сигнатур на уровне отдельного индивида. Сигнатуры строились на основе данных конджойнт-анализа восприятия ситуаций совершения зла. Выделено три кластера сигнатур, отличающиеся уровнем надежности и степенью соответствия модели данным

Ключевые слова: интраиндивидуальная вариативность, личностные сигнатуры, надежность-эквивалентность, конджойнт-анализ

The paper proposes method for assessing reliability-equivalence of personal signatures on the level of an individual. Signatures were built on the basis of evil situation perception using conjoint-analysis. Three clusters of signatures were discovered that differ in the reliability and character of model-data fit.

Keywords: intraindividual variability, personal signatures, reliability-equivalence, conjoint-analysis

Проблема низької узгодженості (консистентності, когерентності, послідовності) людської поведінки знаходиться в центрі уваги психології особистості вже майже сто років і підходи до її вирішення досі ділять дослідників на непримиренні табори. Останні десятиліття все більше популярності набуває варіант, запропонований Уолтером Мішелем і його колегами, який отримав назву поведінкових, особистісних або міжособистісних сигнатур [1]. Поведінкова сигнатура є стабільним патерном прояву поведінки певного типу у сукупності ситуацій, який є наслідком функціонування когнітивно-афективної особистісної системи індивіду. Наприклад, в дослідженні [1] в якості поведінкових проявів досліджуваних (дітей в літньому таборі) вивчалися вербальна і фізична агресія, поступливість, ниття, просоціальна розмова, в таких типах ситуацій: одноліток дражнив, провокував або погрожував, дорослий робив зауваження дитині, дорослий карав дитину, одноліток ініціював позитивний соціальний контакт, дорослий вербально хвалив дитину. Поведінковий профіль будують зазвичай за результатами спостережень як умовну імовірність прояву поведінки певного типу в даному класі ситуацій. Для обчислення більш точних оцінок умовної ймовірності потрібно мати дані по великій кількості ситуацій, що не завжди буває можливим

або зручним – деякі досліджувані можуть ніколи не потрапляти у певні ситуації, через що об'єм вибірки для аналізу профілів суттєво скорочується. Цілком можливо, що частота потрапляння у певний клас ситуацій сама є важливим діагностичним показником, який характеризує активну роль людини у формуванні контексту власної поведінки, проте зараз при побудові сигнатур ця інформація ігнорується. Важливо також вказати на те, що сигнатури можуть бути утворені й за іншими принципами. Наприклад, залежною змінною може виступати не тільки умовна ймовірність поведінки, а її інтенсивність чи пріоритетність. Крім того, не обов'язково, щоб сигнатура утворювалася на основі одного й того ж самого типу поведінки чи взагалі базувалася на зовнішньому спостереженні поведінки: досліджуваний може надавати відомості про свої думки чи емоції у певному наборі контекстів. Останній момент особливо важливий для того, щоб сигнатури могли стати зручним інструментом діагностики поза лабораторними умовами.

Для використання сигнатур з метою змістовного опису індивіда потрібно переконливо продемонструвати той факт, що сигнатура є стійкою, відносно незмінною характеристикою останнього (Мішел і його колеги обрали термін стабільність, хоча, як я спробую показати нижче, це не досить вдалий термін). Процедура вимірювання стабільності, описана у [1], згодом стає класичною і відтворюється в інших дослідженнях. Для оцінки стабільності сигнатур сукупність всіх ситуацій певного типу у кожного досліджуваного випадковим чином ділилася на дві частини і на кожній з них обчислювалася умовна ймовірність даної поведінки. Таким чином, кожний досліджуваний мав два профілі, побудованих на випадково утворених наборах ситуацій. Варто звернути увагу на те, що на графіках ці два профіля в роботі [1] позначені як «час 1» і «час 2», хоча насправді кожен з наборів жодним чином не був прив'язаний до певного часового проміжку. Інакше кажучи, термін «стабільність», який в психометричній літературі закріпився за дослідженням незмінності результатів вимірювання у часі, є терміном, що вводить в оману. Подібність форми двох профілів досліджуваного визначалася за допомогою іпсативного коефіцієнта кореляції (тобто, кореляція обчислювалася на даних кожної окремої людини). Фактично, ця кореляція характеризує стабільність рангового місця міжособистісних ситуацій для конкретного досліджуваного. Проте автори зазначають, що профіль, побудований на абсолютних значеннях умовної ймовірності, може відбивати загальну для всіх досліджуваних тенденцію, яка не описує індивідуальну варіативність поведінки. Стандартизуючи умовну ймовірність поведінки шляхом обчислення z-балів (від сирого показника віднімається середнє значення і різниця ділиться на стандартне відхилення по вибірці досліджуваних), ми враховуємо «нормативний рівень», який визначається характером ситуації. В такий спосіб ідіографічний опис поведінки доповнюється номотетичними даними.

Описаний метод визначення стабільності сигнатур має декілька проблем. По-перше, він суттєво залежить від того, яким чином сукупність ситуацій розбивається на дві частини. Оскільки цей процес є випадковим, то на тих самих даних можна отримати зовсім інші результати при повторному аналізі. Ця процедура має подібність до одного з старіших методів визначення надійності шляхом розбиття сукупності пунктів шкали на дві частини. Як

показав Кронбах, його показник альфа є узагальненням цього підходу, оскільки альфа інтерпретується як усереднення кореляції всіх можливих способів розбиття сукупності пунктів шкали навпіл. Таким чином, цей метод насправді можна вважати варіантом показника індивідуальної надійності-узгодженості, а не стабільності.

Враховуючи те, що класична психометрика має три способи оцінки надійності даних на сукупності респондентів, я пропоную для опису індивідуальних показників надійності особистісних сигнатур ввести аналогічні за змістом показники. В даній роботі розглядається спосіб оцінки надійності-еквівалентності на даних окремого досліджуваного. **Мета роботи** полягає в розробці підходу до визначення індивідуальної надійності-еквівалентності особистісних сигнатур і отриманні даних про надійність сигнатур сприйняття ситуацій скоєння зла на основі двох еквівалентних форм матричного запитальника.

Актуальність роботи визначається потребою теорії діагностики на основі соціально-когнітивного підходу у власній психометричній парадигмі, яка б відповідала її цілям та методологічним принципам. Визначення індивідуальної надійності-стабільності і валідності дозволило зробити перший крок в цьому напрямку, на разі актуальною є дослідження можливості визначення надійності-еквівалентності на індивідуальному рівні.

Вибірка і інструментарій. В дослідженні взяли участь 34 студента НаУКМА віком від 21 до 42 років (середній вік 25 років), серед яких було 12 чоловіків і 22 жінки. В якості стимульного матеріалу виступали набори ситуацій, які описували застосування насильства до людей чи тварин, нещасні випадки тощо (див. в додатку вісім ситуацій з першого набору). Подібні випадки часто можна зустріти в засобах масової інформації в розділах «кримінальна хроніка» чи «сенсаційні події». Кожну з ситуацій в наборі респондент оцінював за ступенем скоєного зла, використовуючи семибальну шкалу від 1 (не є проявом зла) до 7 (крайній прояв зла). Збір даних відбувався за допомогою анкети в електронному вигляді, яка надсилалася на особисту поштову скриньку респондента.

Оскільки дослідження передбачало вивчення важливості різних чинників для сприйняття ситуацій, останні конструювалися з використанням повного факторного плану. На основі аналізу літератури були обрані наступні фактори: 1) персоніфікація опису ситуації – опис містив прізвища учасників події (злочинців чи жертв) або вони були анонімними; 2) географічна дистанція від місця, де відбувалася подія, до місцезнаходження респондента – мала (випадок стався в Україні) чи велика (випадок стався в іншій країні); 3) ступінь масовості жертв – одна-дві жертви чи більша кількість. Опис ситуацій прояву зла підбирався у відповідності до плану, в якому утворювалися всі можливі комбінації рівнів трьох вказаних факторів (таким чином, в кожному наборі містилося вісім описів ситуацій). Приклад плану для першого набору наведений у таблиці 1. За попередніми гіпотезами, персоніфікація опису ситуації, мала дистанція до місця проживання респондента та велика кількість жертв повинні мати більшу оцінку за залежною змінною. Проте, кожен з респондентів міг мати власний індивідуальний профіль сприйняття, в якому три фактори могли відігравати різну роль. Цілком зрозуміло, що окрім вказаних

трьох факторів, на оцінку респондента могли впливати й інші чинники – характер злочину (вбивство, побиття тощо), тип жертви (дитина, дорослий, тварина) і т.п. – тому очікувати повної тотожності сигнатур по декільком наборам ситуацій очікувати не доводиться.

Таблиця 1. План для конструювання стимулів першого набору ситуацій

Ситуація	Персоніфікація ситуації	Дистанція	Масовість
1	анонімна	мала	1-2 жертви
2	персоніфікована	мала	багато
3	персоніфікована	велика	1-2 жертви
4	анонімна	велика	1-2 жертви
5	анонімна	мала	багато
6	анонімна	велика	багато
7	персоніфікована	мала	1-2 жертви
8	персоніфікована	велика	багато

Аналіз зібраних даних. На першому кроці аналізу обчислювалися іпсативні кореляції між сигнатурами по двом наборам ситуацій для кожного досліджуваного за схемою, описаною у [1]. Автори цієї роботи в якості загального результату по вибірці в цілому наводять усереднений іпсативний коефіцієнт кореляції. Замість цього я пропоную подавати інформацію по квартилях, що дозволяє більш повно передати характер розподілу індивідуальних показників надійності. Для нестандартизованих сигнатур розподіл показника інтраіндивідуальної надійності-еквівалентності характеризується числами (0,071; 0,337; 0,504). Таким чином, можна побачити, що для типового представника вибірки надійність-еквівалентність двох різних інструментів вимірювання складає 0,337, а для чверті досліджуваних він перевищує 0,504. Оскільки перший квартиль, який ділить вибірку у співвідношенні 1:4, дорівнює величині 0,071, то гіпотезу про рівність нулю показника надійності-еквівалентності можна відкинути навіть без застосування статистичних критеріїв.

Незважаючи на те, що в середньому показник подібності двох сигнатур не відрізняється суттєво від результатів Ю. Шоди та його колег, його величина не вражає. Застосування тієї ж самої схеми аналізу до стандартизованих даних дає ще менш втішний результат: (-0,125; 0,258; 0,540). До речі, необхідність стандартизації сигнатур можна піддати сумнівам як методологічно коректний крок. Дійсно, тісна іпсативна кореляція стандартизованих сигнатур може вказувати на існування виразно індивідуального профілю поведінки, що не збігається з загальною для всіх досліджуваних тенденцією. Проте існування декількох латентних класів досліджуваних з різними сигнатурами і невирішеність питання про репрезентативність вибірки для цих класів висувають проблему вибору адекватних середніх значень і стандартних відхилень для проведення процедури стандартизації.

Невисоке значення надійності-еквівалентності сигнатур може бути наслідком значної частки похибки вимірювання, що міститься в сирих оцінках ситуацій респондентами. Використовуючи певні статистичні методи, можна спробувати очистити сирі оцінки від випадкових похибок вимірювання, що надасть змогу більш надійно описати індивідуальні сигнатури реагування на

набір ситуацій. Одним з таких статистичних методів є конджойнт-аналіз. Його перевагою є те, що до даних кожного респондента підганяється індивідуальна лінійна модель, за якою можна відтворити спостережувані оцінки, зрозуміти значення і рівень впливовості факторів як для конкретної людини, так і загалом по вибірці. При цьому результати по вибірці в цілому є наслідком узагальнення індивідуальних моделей, які можуть суттєво відрізнятися одна від одної.

Після застосування конджойнт-аналізу до оцінок по двох наборах ситуацій для кожного з респондентів були збережені нові сигнатури, відтворені за індивідуальними моделями. Процедура визначення надійності-еквівалентності для цих сигнатур дала суттєво вищий результат: (0,333; 0,632; 0,833). Тобто, еквівалентність сигнатур для типового представника сягнула цілком пристойної величини 0,632, при цьому для чверті респондентів вона була більшою за 0,833.

Узагальнена для вибірки модель конджойнт-аналізу по першому набору ситуацій представлена в Таблиці 2. Для оцінок параметрів моделі («корисностей» в термінах конджойнт-аналізу) наводяться також стандартні похибки, на основі яких можна приблизно визначити статистичну значущість отриманих результатів. В дужках біля назви фактора наводиться показник важливості фактору у відсотках.

Таблиця 2. Параметри моделі для першого набору ситуацій

Фактор	Рівень	Оцінка корисності	Стд. похибка
Персоніфікація (31,2%)	анонімна	-0,38	0,25
	персоніфікована	0,38	0,25
Дистанція (22,4%)	велика	-0,13	0,25
	мала	0,13	0,25
Масовість (46,4%)	1-2 жертви	-0,71	0,25
	багато жертв	0,71	0,25
константа		4,36	0,25

Згідно отриманої моделі, найбільш впливовим фактором для вибірки в цілому є масовість заподіяння зла, при цьому із збільшенням кількості жертв оцінка в середньому зростає на 0,71 бали за семибальною шкалою. Найменш важливим фактором виявилася дистанція – оцінка його параметрів менша за стандартну похибку. На основі параметрів моделі легко обчислити відтворене значення залежної змінної (в даному випадку це буде усереднена оцінка) для конкретної ситуації. Наприклад, оцінка такої ситуації, в описі якої жертва і злодій анонімні, дистанція до місця перебування респондента велика і кількість жертв не перевищує двох людей, можна обчислити як суму $4,36 - 0,38 - 0,13 - 0,71 = 3,15$. Кореляція Пірсона між усередненими по вибірці оцінками і відтвореними на основі наведеної моделі балами складає 0,847, $P = 0,004$ – інакше кажучи, модель достатньо добре відповідає даним.

Проте індивідуальні моделі часом суттєво відрізняються від загальної по вибірці. Так, наприклад, для досліджуваного №6 виявилися однаково важливими фактори персоніфікації і масовості, а для досліджуваного №20 – тільки фактор дистанції. На основі вивчення індивідуальних моделей було висунуто припущення, що досліджувані можуть утворювати групи (кластери) з

подібними сигнатурами. Для перевірки цієї гіпотези на відтворених за допомогою конджойнт-аналізу сигнатурах був проведений ієрархічний кластерний аналіз. В якості міри схожості використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона (тим самим схожість сигнатур визначалася лише формою сигнатури, а не підйомом чи розкидом), а методом поєднання кластерів обирався метод найдальшого сусіда. В результаті кластеризації найбільш виразно виділялися три кластери (кластер А: 13 досліджуваних, кластер Б: 15 досліджуваних та кластер В: 6 досліджуваних), належність до яких було збережено як нова змінна. Перевагою методу конджойнт-аналізу в пакеті SPSS є те, що в якості ідентифікуючої змінної можна вказати будь-яку ознаку. Якщо її значення є однаковим для декількох спостережень, всі вони вважаються повторними вимірюваннями на одному і тому ж респонденті. Оцінки параметрів моделей для представників трьох кластерів наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Параметри моделі для представників трьох кластерів

Фактор	Рівень	кластер А	кластер Б	кластер В
Персоніфікація	анонімна	-0,48	-0,60	0,37
	персоніфікована	0,48	0,60	-0,37
Дистанція	велика	-0,40	-0,02	0,21
	мала	0,40	0,02	-0,21
Масовість	1-2 жертви	-0,40	-0,97	-0,71
	багато жертв	0,40	0,97	0,71
константа		4,40	4,28	4,46

Результати свідчать про те, що можна виділити три типи сигнатур: для першого типу всі три фактори є однаково важливими і напрямок впливу факторів збігається з гіпотезою дослідження. Другий тип в більшій мірі надає важливість масовості скоєння зла (показник важливості дорівнює 61%), трохи менш важливою є персоніфікація (38%), а дистанція абсолютно неважлива. Третій тип сигнатур впорядковує фактори наступним чином: на першому місці масовість (55%), на другому персоніфікація (29%) і на останньому дистанція (16%), при цьому, на відміну від перших двох типів, більше зло приписується анонімним ситуаціям з невеликою кількістю жертв. Слід зазначити, що якість відтворення групових даних у всіх трьох випадках сягає 1.0.

Виділені кластери відрізняються не тільки за формою відтворених сигнатур першого блоку ситуацій. Аналіз надійності-еквівалентності всередині кластерів показав, що кластер А має показники надійності (0,333, 0,500, 0,765), кластер Б – (0,632, 0,804, 0,840) і кластер В – (-0,314, -0,112, 0,546). Застосування критерію Уелча для перевірки гіпотези про рівність середніх в трьох сукупностях дозволяє відкинути нульову гіпотезу ($t = 6,29$, $P = 0,014$). Таким чином, саме кластер В містить досліджуваних, які мають нееквівалентні профілі по двох блоках ситуацій. Схоже на те, що конджойнт-аналіз саме для цих індивідів невзможі пояснити їхні оцінки ступеню прояву зла в залежності від трьох факторів. Так, якщо знайти середні значення індивідуальних множинних коефіцієнтів кореляції в трьох кластерах (тобто, показників відповідності моделі даним), то саме третій кластер статистично значущо відрізняється від перших двох: А – 0,652, Б – 0,764, В – 0,559 (критерій

Уелча дорівнює 7,23, $P = 0,004$). Цілком можливо, що оцінки цих досліджуваних залежать від інших аспектів стимульних ситуацій, які не були еквівалентними між двома блоками (характер злочину, особливості жертви тощо).

Висновки. Запропонований спосіб вимірювання надійності-еквівалентності для особистісних сигнатур на основі відтворених за допомогою конджойнт-аналізу профілів демонструє непогану ефективність, дозволяючи характеризувати досліджуваних як на індивідуальному, так й на груповому рівні. Конджойнт-аналіз дозволяє отримувати більш інформативні сигнатури, позбуваючись частини варіації індивідуальних оцінок, які зумовлені випадковими причинами. Кластерний аналіз відтворених сигнатур дає можливість виділяти декілька стійких типів особистісних сигнатур навіть на нестандартизованих даних. Проте для невеликої частини респондентів побудувати індивідуальні моделі не вдається, оскільки їх оцінки базуються на ідіосинкратичних факторах.

Подальші дослідження особистісних сигнатур потребують розробки таких методів побудови індивідуальних моделей поведінки, які дозволяли б на основі невеликої кількості чинників генерувати передбачувані дані довільної довжини для проведення подальшого кореляційного аналізу.

Додатки.

Ситуація 1. 52-річний киянин заарештований за звинуваченням у педофілії. Проти нього погодилися дати свідчення двоє підлітків 10-12 років, яким він пропонував допомогу в онлайн грі в обмін на те, щоб вони надсилали йому фотографії, на яких вони були голими.

Ситуація 2. У Київській області члени забороненої секти спалили родину, яка вирішила вийти з секти. Приватний будинок, де проживала сім'я Яценко, включаючи двох дочок Ірину та Юлію 21 і 23 років, батька і матір 49 та 50 років, був підпалений вночі, в результаті загинули всі члени сім'ї, так як будинок був замкнений зовні.

Ситуація 3. Відомий афганський співак Фазл-у-Раан Найрез за часів правління режиму Талібан (1996-2001) був змушений виконувати пісні, що прославляють Талібан. Коли спочатку він відмовився, його звільнили з роботи на національному радіо, після чого він вже не міг ні виїхати з країни, ні влаштуватися на роботу. Тільки згода співати хвалебні оди уряду врятувало його від голодної смерті. Така ж доля спіткала і більше ніж 50 його колишніх колег з національного радіо.

Ситуація 4. Китайський робітник на одному із заводів Крайслера святкував наближення весілля на роботі, коли стався конфлікт з начальником цеху. Свідки ситуації стверджують, що він викрикував расистські звинувачення в тому, що через нього нормальні (білі) люди не можуть знайти роботу. Потерпілий був жорстоко побитий, коли намагався залишити будівлю.

Ситуація 5. Група вандалів зробила погром в єврейському центрі «Шалом Хаверім» у Львові, повідомили в п'ятницю у Федерації єврейських громад СНД. Інцидент стався під вівторок, коли кілька людей, озброєних прутами, увірвалися в будівлю єврейського центру, викрикуючи антисемітські гасла і руйнуючи все на своєму шляху. Двоє робітників, які перебували в центрі «Шалом Хаверім», були жорстоко побиті погромниками, повідомили у Федерації.

Ситуація 6. Щоб зменшити витрати, фермери в США, які вирощують норок для продажу їх хутра, тримають тварин в маленьких клітках, де вони не можуть зробити навіть кілька кроків. Для норок це особливо важке випробування, тому що вони в основному живуть відособлено – кілька особин на 2,5 тисячі акрів. Таке утримання призводить до того, що тварини завдають собі каліцтва – прокушують шкіру, хвости і лапи.

Ситуація 7. Як повідомили сьогодні в українському МНС, вчора, 24 лютого о 19.25 в Києві в результаті обвалу балкону отримав травми, несумісні з життям, 23-річний студент Максим Осадчий. Більше 600 будинків у центрі Києва знаходяться в аварійному стані. Житлово Комунальне Господарство району, де стався нещасний випадок, поки ніяк не коментує ситуацію.

Ситуація 8. Сімнадцятирічний Тім Кархальт, розстрілявши 16 однокласників в школі селища Кріфтель біля Франкфурта, зник на машині, зумівши прорвати оточення, і пізніше був убитий в супермаркеті в 40 кілометрах від Кріфтеля.

Література

1. Yuichi Shoda, Walter Mischel, and Jack C. Wright Intraindividual Stability in the Organization and Patterning of Behavior: Incorporating Psychological Situations Into the Idiographic Analysis of Personality // Journal of Personality and Social Psychology, 1994, Vol. 67, No. 4, 674-687

УДК: 316.6

Денисенко В. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет психології, аспірантка

КООПЕРАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ПРОДУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

У даній статті автор розглядає сучасні підходи до вивчення поняття кооперації. Підходами, розглянутими у статті є «стратегічний» та «принципово-ціннісний». Автор описує доробок кожного з підходів та окреслює напрямки майбутніх досліджень явища кооперації.

Ключові слова: кооперація, взаємодія, стратегії взаємодії, кооперативні принципи та цінності.

В даній статті автор розглядає сучасні підходи до вивчення поняття кооперації. Підходами, розглянутими у статті є «стратегічний» та «принципово-ціннісний». Автор описує вклад кожного з підходів та окреслює напрямки майбутніх досліджень явища кооперації.

Ключевые слова: кооперация, взаимодействие, стратегии взаимодействия, кооперативные принципы и ценности.

In this article author describes contemporary directions of investigation of cooperation notion. Approaches discussed in the article are "strategical" and "principles and values". The author describes the contribution of each approach and outlines the directions of future research the phenomenon of cooperation.

Keywords: cooperation, interaction, strategies of cooperation, cooperative principles and values.

Актуальність дослідження. Кооперація є досить дивним різновидом взаємодії між людськими індивідами, оскільки вона не вкладається у рамки